

مقاله پژوهشی:

کاوشی داده‌بنیاد بر امیدآفرینی در جامعه در راستای تحقق بیانیه گام دوم انقلاب

۲, ۱, ۰۰۱, ۱, ۷۴۶۷۲۵۸۸, ۱۴۰۲, ۷, ۲۵, ۷, ۹

یوسف محمدی مقدم^۱، ندا کاوند^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۰۸

چکیده

امید، مفهومی جهت‌دهنده و شکل‌دهنده تلاش افراد و جوامع برای دستیابی به موفقیت و پیشرفت است و اگر روزی از جامعه انسانی گرفته شود، خمودی و سستی آن جامعه را فرا خواهد گرفت و به‌سوی افول و ایستایی حرکت خواهد کرد. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در بیانیه گام دوم انقلاب خطاب به ملت ایران برای «دومین مرحله‌ی خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی»؛ کلید اساسی همه قفل‌ها را امید دانسته و در اولین توصیه‌شان ملت ایران را دعوت به امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده می‌کنند. هدف پژوهش حاضر ارائه الگوی امیدآفرینی در راستای تحقق بیانیه گام دوم انقلاب براساس روش آمیخته است. در این پژوهش بیانیه گام دوم انقلاب و بیانات مقام معظم رهبری مبنای تحلیل قرار گرفتند که به روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد تجزیه و تحلیل شدند. پایایی داده‌ها با ضریب کاپای کوهن و روایی آنها با روش دلفی و ضریب کندال بررسی و مورد تأیید قرار گرفت. براساس یافته‌های پژوهش، اقتدار ملی و بین‌المللی، هویت دینی و مذهبی، هدفمندی و اراده ملی، تحول‌گرایی و انضباط اجتماعی به‌عنوان عوامل علی؛ جهاد امیدآفرینی، اعتمادآفرینی، توسعه تفاهم اجتماعی، دین‌پروری، اقتدارگرایی، تأمین امنیت، توسعه سیاسی، ثروت‌آفرینی و عدالت‌گستری و شهروندمداری به‌عنوان راهبردها؛ کارآمدی، معنویت‌گرایی جامعه، خودباوری، مقبولیت اجتماعی، حمایت و پشتیبانی به‌عنوان زمینه‌سازها؛ ارتباطات اجتماعی، خطرپذیری جامعه، پیش‌بینی‌پذیری آینده، خدمت‌رسانی (تسهیل‌گرها) و تعارضات، ابهامات، التهابات سیاسی، امید نامطلوب و کاذب، رنج‌های اجتماعی (محدود کننده‌ها) به‌عنوان مداخله‌گرها و در نهایت دانش اجتماعی، نشاط اجتماعی، تاب‌آوری، توسعه و پیشرفت، آرامش اجتماعی و سلامت اجتماعی، به‌عنوان پیامدها شناسایی شد.

کلیدواژه‌ها: بیانیه گام دوم انقلاب، امیدآفرینی، نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، جهاد امیدآفرینی

۱. استاد، گروه مدیریت، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران ایران.

۲. دانشگاه فرهنگیان، بروجرد، ایران. نویسنده مسئول؛ رایانامه: nkavand@yahoo.com

مقدمه

امیدواری و خوش‌بینی نسبت به آینده از جمله نشانه‌های پویایی و نشاط در جامعه و انگاره‌ای برای پیشرفت و توسعه جوامع است. احساس امید نسبت به آینده به معنای داشتن دورنمایی روشن و شفاف از زندگی و آینده؛ یکی از شاخص‌های توسعه اجتماعی و سلامت روان است که بر کیفیت زندگی و شادابی افراد جامعه تأثیر می‌گذارد.

امید و امیدواری در زندگی توقع رسیدن به خیر و عامل حرکت انسان به سوی کمال بوده که به افراد حس عمیق امن بودن و قابل اعتماد بودن جهان را می‌دهد و تاب‌آوری افراد را افزایش داده و زندگی را تحمل‌پذیر می‌سازد (داوودی، ۱۳۸۳: ۴۵). در واقع امید به آینده‌ای مطلوب و آرمانی منبع اصلی پویایی، شادی و تلاش برای رسیدن به اهداف است؛ به هر میزان که امید و تلاش برای دستیابی به اهداف بیشتر باشد، به همان میزان هم می‌توان به آینده نگاهی عمیق‌تر و مثبت‌تر داشت. بنابراین، امیدواری و امید به آینده عاملی برای شوق‌آفرینی و سرزندگی و استواری نظام اجتماعی و موتور محرکه چرخ‌های زندگی انسان و جوامع در ابعاد اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی است.

مبحث امید و امیدواری در ادیان مختلف از جمله دین مبین اسلام از جایگاه ارزشمندی برخوردار است. با نگاهی به آموزه‌های دین مبین اسلام و سیره اهل بیت (علیهم السلام) درمی‌یابیم که امید جزو اوصاف کمالی انسان و اساس زندگانی است. حضرت رسول (صلی الله علیه و آله و سلم) در این باره می‌فرمایند: «امید و آرزو، رحمت برای امت من است و اگر امید و آرزو نبود، هیچ مادری فرزندش را شیر نمی‌داد و هیچ باغبانی نهالی نمی‌کاشت». در این حدیث به طور صریح و روشن به نقش امید در زندگی اشاره شده است و این واقعیت را به اثبات می‌رساند که امید، مبنا و اساس زندگی انسان‌ها است. امید یکی از نعمت‌های الهی است که به سبب آن تحرک و تلاش در انسان‌ها و جوامع بروز می‌یابد و اگر این نعمت از انسان سلب شود، رخوت و سستی او را احاطه می‌کند. از این رو امید و امیدواری در اسلام جایگاه رفیعی دارد تا جایی که از آن به عنوان رحمت الهی یاد شده و آن را منشأ همت، انجام کارهای شایسته و تلاش‌های مفید و پرثمر می‌دانند (امامی و مهربانی فر، ۱۳۹۳: ۷۵).

براین اساس در نگاه اسلام امید دارای آثار و پیامدهای مثبت فردی و اجتماعی فراوانی همچون تحرک بخشی و تلاش زایی، دستیابی به موفقیت، تهذیب نفس، تحرک و نشاط، تقویت انگیزه، دستیابی به آرامش درونی و صبر در برابر مشکلات است. رهبر معظم انقلاب اسلامی^(مدظله العالی) نیز بارها بر اهمیت امید و امیدواری در حرکت یک ملت به سوی رشد و تعالی تأکید کرده و شرط اساس برای پیشرفت را امید می‌داند (بیانات در دیدار جمعی از استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها، ۱۳۹۸/۳/۸). از نقطه نظر ایشان بدترین حادثه برای یک ملت از دست دادن امید به آینده (بیانات در دیدار اعضای شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی، ۱۳۹۶/۱۰/۶) است و ناامیدی از عوامل اصلی عقب ماندگی، فساد، انجماد (بیانات در دیدار مدال‌آوران، ۱۳۹۸/۵/۱۶) از بین رفتن نشاط و خاموش شدن شور و تحرک است (بیانات مقام معظم رهبری در اجتماع مردم اسفراین، ۱۳۹۱/۷/۲۲). رهبر معظم انقلاب اسلامی با یادآور شدن اهمیت امید در حل مشکلات و انجام کارهای بزرگ، خاطرنشان می‌سازند که: «امید موجب می‌شود انسان تلاش و حرکت کند؛ پیش برود؛ مبارزه کند و زنده بماند... و اگر مانعی در راه مبارزه وجود داشته باشد، آن را بر طرف خواهد کرد». (بیانات در دیدار با اقشار مختلف مردم، ۱۳۷۴/۱۰/۱۷). از این رو، امید و امیدواری نقشی اساسی در نشاط و پویایی جوامع و تلاش و کوشش مفید و مستمر در جهت نیل به اهداف متعالی داشته و رشد و پیشرفت را تضمین می‌کند.

در برابر امید، ناامیدی قرار دارد که زیان‌های فراوانی برای فرد و جامعه به دنبال دارد. ناامیدی یا انتظارات منفی در مورد آینده، به یک حالت هیجانی اطلاق می‌شود که زیر مجموعه هیجان اصلی غم است که نه تنها باعث افسردگی و درماندگی می‌شود بلکه انگیزه فرد را نیز از بین می‌برد و او را از تلاش کردن باز می‌دارد (نجاتی و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۷). امام علی^(ع) در این باره می‌فرماید «بزرگترین بلا و سختی از دست دادن امید است» (مطهری پور و آذربایجانی، ۱۳۹۶: ۷۶). تجربه نشان داده است که رویکرد منفی و ناامیدکننده به آینده باعث بی‌تفاوتی، دلسردی، کناره‌گیری فرد از اجتماع (انزوای اجتماعی) و فقدان انگیزه برای تلاش و از بین رفتن نیرو و اراده لازم برای نیل به اهداف می‌شود. در واقع انسان ناامید، به کار مهمی دست نمی‌زند و هیچ اقدام مثبتی انجام نمی‌دهد و چون امیدی به آینده ندارد،

مرتکب کارهای لهو و بیهوده می‌شود (مردانی نوکنده، ۱۳۹۰: ۳۲). آمارها و شواهد حاکی از افزایش نگران‌کننده رویکردهای رفتاری منفی (رفتارهای غیر اخلاقی، خشونت‌های اجتماعی، بزه‌کاری و انزوای) در بین اقشار مختلف جامعه می‌باشد که نشان دهنده ناامیدی آنان نسبت به زندگی و آینده است که می‌توان از آن به‌عنوان بحران ناامیدی نام برد؛ بحرانی که امروز بسیاری از جوامع با آن مواجه هستند و ریشه در بسیاری از مشکلات و معضلات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی دارد. ناامیدی و یأس در جامعه موجب حاکم شدن رکود، کسالت، سستی، کژری و تنبلی در جامعه می‌شود و از سوی دیگر، روح تعالی، پویایی، نشاط، حرکت و همت را در جامعه تضعیف می‌کند. بنابراین امید به‌عنوان یک اولویت و راهبرد اساسی در جامعه می‌تواند زمینه را برای دستیابی به آینده‌ای مناسب فراهم آورد. لزوم حفظ امید و دوری از یأس و نومیدی تا به اندازه‌ای است که مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در بیانیه گام دوم انقلاب نخستین توصیه‌شان بر امید و نگاه خوشبینانه به آینده است. معظم له مهم‌ترین مانع را ترس و ناامیدی معرفی کرده و به صراحت تأکید می‌فرماید که امیدآفرینی، نخستین و ریشه‌ای‌ترین جهاد است؛ اینکه ایشان از ایجاد امید به‌عنوان یک جهاد نام می‌برند، نشان‌دهنده اهمیت و ضرورت مسئله امید و امیدآفرینی در جامعه است. بنابراین، پژوهش حاضر در راستای مقابله با روند کاهش امید و امیدواری در جامعه و به‌دنبال شناخت عوامل و متغیرهای دخیل در افزایش و کاهش امیدواری، چگونگی امیدآفرینی و استخراج و ارائه راهبردهایی مؤثر و عملیاتی و در نهایت ارائه الگوی امیدآفرینی در جامعه است.

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

مبانی نظری

امید را می‌توان هم به‌عنوان صفت و هم به‌عنوان احساس در لحظه‌های خاصی در نظر گرفت و آن را تحت مفاهیمی مانند خوش‌بینی، اختیار، امکان کنترل درونی، خود کارآمدی، پیوستگی، آگاهی و هدف در زندگی ارزیابی کرد (اسنایدر، ۲۰۰۲: ۲۵۱). امید یک نیروی درونی

است که می‌تواند باعث غنای زندگی شود. استاتلند (۱۹۶۹) تعریف نسبتاً دقیقی از این واژه ارائه کرد؛ وی امید را خلاصه و ترکیبی از انتظار رسیدن به هدف و میزان آن را به‌عنوان «احتمال دستیابی به هدف» در نظر گرفته است. بنابراین می‌توان گفت: «امید انتظاری است بیشتر از حد صفر در نائل شدن به یک هدف مشخص» (قاری قرآنی، ۱۳۹۳: ۳۲). مفهوم امید از نظر نووتنی^۱ (۱۹۸۹) نیروی زندگی پویا و بلند و از نظر دارلینگتون^۲ (۲۰۰۲) اهمیت حمایت شدن از سوی دیگران، از نظر هاملستین و روث^۳ (۲۰۰۲) برقراری ارتباط نزدیک با ارزش‌های شخصی و اهداف و از نظر هاقتون^۴ (۲۰۰۷) توان دنبال کردن فعالیت‌های روزانه و متحرک نگهداشتن خود است (کرمانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۸). اسنایدر (۱۹۹۰) که پایه‌گذار «نظریه امید» است؛ امید را فراتر از خیال خام دانسته و آن را منبع حیاتی توصیف می‌کند که رفتار هدفمند را هدایت می‌کند. این محقق امید را اینگونه تعریف می‌کند «قابلیت ادراک شده برای دستیابی به مسیرهای منتهی به اهداف مطلوب و تشویق خود از طریق تفکر عاملی برای کاربرد آن مسیرها» (رافرتی^۵ و همکاران، ۲۰۲۰: ۳۲). هر نوع مفهوم‌سازی از امید، ویژگی‌های چند بعدی مانند: پویایی، آینده‌نگری و فرایندنگری (زاو^۶ و همکاران، ۲۰۱۸: ۶۶)، جهت‌یابی آینده، انتظار مثبت، هدفمندی، فعالیت، واقع‌گرایی، تنظیم اهداف و ارتباطات درونی (خسروی، ۱۳۹۸: ۱۱) را منعکس می‌کند.

امید تمایلی است که با انتظار وقوع مثبت همراه است و یا به عبارت دیگر ارزیابی مثبت از آنچه که فرد متمایل است و می‌خواهد که به وقوع بپیوندد. امید با نیروی نافذ خود سامانه فعلیتی را تحریک می‌کند تا بتواند تجربه‌های نو کسب کرده و نیروهای تازه‌ای را در موجود ایجاد کند. هرچند امید تجربه‌ای آگاهانه نیست ولی هر گاه شخص در دشواری‌ها و بحران‌های زندگی قرار گیرد احساس امیدواری در فرد زنده می‌شود و این

---

۱. Nowotny

۲. Darliengton

۳. Hammelstein & Roth

۴. Houghton

۵. Rafferty

۶. Zhao

امید است که پس از بحران‌ها و سختی‌ها آرامش را به فرد بازمی‌گرداند. بنابراین می‌توان گفت امید از سه جزء شناختی، حرکتی و عاطفی تشکیل شده است (مرادی، ۱۳۹۷: ۳۶). جون و نیکوالی جوک (۱۹۹۸) امید را با هفت مؤلفه: کنارآیی و اقدام، شادی، اجرا، ارتباط، خلق و جمع‌گرایی معرفی می‌کنند (کانز'و همکاران، ۲۰۲۱: ۱۰۶). اسنایدر از سه مؤلفه اصلی «هدف»، «عامل کارگزار» و «گذرگاه» برای توصیف امید استفاده می‌کند. از نظر اسنایدر موفقیت در دستیابی به اهداف، هیجان‌های مثبت و شکست در آن هیجان‌های منفی ایجاد می‌کند. افراد امیدوار «عامل» و «گذرگاه‌های» بیشتری برای دنبال کردن اهداف خود دارند و وقتی با مانع برخورد می‌کنند می‌توانند انگیزه خود را حفظ کرده و از گذرگاه‌های جانسین استفاده کنند. اما افراد نا امید به دلیل اینکه «عامل» و «گذرگاه‌های» کمی دارند در برخورد با موانع به راحتی انگیزه خود را از دست داده و دچار هیجان‌های منفی می‌شوند که این امر به نوبه خود منجر به افسردگی می‌شود (خسروی، ۱۳۹۸: ۲۰).

در طول سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۶۰ امید به شکل رسمی و با رویکرد علمی مورد بررسی قرار گرفت؛ در همین دوره بسیاری از محققان در رشته‌های مختلف نظریه‌هایی را در مورد امید مطرح کردند. تا اینکه در سال ۱۹۹۰ اسنایدر به پیشنهاد میننگز این سازه را به صورت علمی مورد بررسی قرار داد و نظریه خود را تحت عنوان «نظریه امید» مطرح کرد و پس از آن این سازه مورد توجه محققان و متخصصان قرار گرفت (راندا، ۲۰۲: ۳). تاکنون نظریه‌هایی بسیاری در رابطه با امید مطرح شده است؛ از جمله مهم‌ترین نظریاتی که بر مبنای آن می‌توان امید به آینده را با آن توضیح داد، نظریه امید اسنایدر^۳ است. اسنایدر امید را به عنوان سازه‌ای شامل دو مؤلفه مهم مفهوم‌سازی کرده است. توانایی طراحی گذرگاه‌هایی به سوی هدف‌های مطلوب برخلاف موانع موجود و توانایی ایجاد انگیزه برای شروع و تداوم حرکت در این گذرگاه‌ها. امید مجموع این دو مؤلفه است. اسنایدر معتقد است که امید فرآیندی شناختی است که طی آن افراد، (۱) هدف‌هایشان را تعیین

۱. Kennes

۲. Rand

۳. Snyder

می‌کنند. ۲) راهبردهای خاصی را جهت رسیدن به هدف‌ها توسعه می‌دهند و ۳) انگیزه لازم برای اجرای آن هدف‌ها را به وجود می‌آورند و در طول مسیر حفظ می‌کنند. همچنین امید شامل مجموعه‌ای از شرایط است که عبارتند از: دارا بودن اهداف ارزشمند شخصی و ادراک توانایی برای تولید راهبردها در تعقیب اهداف (سنجری و همکاران، ۱۳۹۹: ۸۵).

امید از دیدگاه اسلام

امید از جمله مقوله‌های مهم در دین مبین اسلام است. چنان‌که با تأمل در آموزه‌های دینی، درمی‌یابیم که اساس زندگانی بر امید قرار گرفته و تمامی تلاش‌های پیامبران و اولیای الهی بر محوریت امید بنا شده است. آیات متعددی در قرآن کریم وجود دارد که اشاره به امید و امیدواری به رحمت حق شده است. در این آیات از واژه‌هایی نظیر امل، لعل، رجاء، طمع، تمنی و مشتقات آنها استفاده شده است. در برخی موارد نیز با الفاظی نظیر لاتقنطو ولاتئسوا، انسان را فرمان به عدم ناامیدی از رحمت حق می‌دهد. در آیه ۵۳ سوره زمر بر ضرورت امید به خداوند تأکید شده و از هرگونه ناامیدی به خداوند نفی شده است. خداوند متعال در آیات قرآن کریم، امید را عاملی مهم در حرکت و زندگی برمی‌شمرد و بیان می‌دارد که امید انسان را به سوی کار و زندگی سعادت‌مندان سوق می‌دهد. امید در قرآن حالت نفسانی است که فرد امیدوار را به تلاش جدی وا می‌دارد؛ انسان امیدوار دارای انگیزه است و به سوی کمال و تعالی قدم بر می‌دارد و همین امر موجب می‌شود که در دنیا از زندگی سالم و در آخرت از نعمت‌های فراوان الهی بهره‌مند شود. در آیه ۷ و ۸ سوره یونس به وضوح به این موضوع اشاره شده است: «امید به آینده برتر در این دنیا و یا آخرت است که موجب می‌شود باورها و کنش‌ها و واکنش‌های خویش (انسان) را تصحیح کند و به بازسازی و اصلاح اعمال و رفتار خود بپردازد».

بر اساس بینش و نگرش اسلام، امید عاملی مهم برای تحرک و تلاش است که موجب ایستادگی در برابر شداید و رویدادهای ناگوار می‌شود. اگر امید به زندگانی در فرد و جامعه احیاء شود و با یأس و ناامیدی مبارزه گردد در آن صورت همت و کار مضاعف در افراد

جامعه شکوفا و نهادینه شده و به جامعه‌ای رشدیافته و تکامل‌یافته در همه ابعاد دست خواهیم یافت. مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) که سیره نظری و عملی‌شان برگرفته از آموزهای دین مبین اسلام و در امتداد سیره اهل بیت^(ع) است، به ارزش و نقش مهم امید و امیدآفرینی در جامعه آگاه بوده و مکرر در بیانات و فرامین خود به مسئله امید و نگاه امیدوارانه اشاره فرموده و از ناامیدی و نگاه بدبینانه به آینده نهی کرده و می‌فرمایند: «اگر نگاه نومیدانه شد، نگاه بدبینانه شد، به‌دنبالش بی عملی، به‌دنبالش بی تحرکی، به‌دنبالش انزواء است؛ مطلقاً دیگر حرکتی وجود نخواهد داشت» (بیانات در دیدار دانشجویان و نخبگان علمی، ۱۳۸۸/۶/۴). سیره نظری و عملی مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، به‌گونه‌ای است که همیشه بر امید و امیدآفرینی برای آینده تأکید داشته و همیشه مردم و مسئولان نظام را امید داده و به دوری از یأس و ناامیدی تشویق و ترغیب می‌فرمایند. بیانات و پیام‌های معظم له همیشه سرشار از خوش‌بینی و امید و لبریز از امیدآفرینی است؛ تا جایی که می‌توان گفت، در منظومه فکری ایشان امید داشتن و امیدآفرینی در جامعه و در بین تک‌تک افراد اجتماع، نه تنها یک نیاز بلکه یک امر سازنده به‌شمار می‌رود.

براساس آموزه‌های دینی، امید به دو صورت مطلوب (صادق) و نامطلوب (کاذب) بیان شده است. استاد مطهری می‌فرماید: «افرادی که از لحاظ روح و روان، سالم و با نشاط‌اند و انحرافی پیدا نکرده‌اند، کمتر به تخیل و به‌هم بافتن آرزوهای دور و دراز و نامعقول می‌پردازند. همیشه عملی فکر می‌کنند و عملی آرزو می‌کنند؛ یعنی آرزوهای آنها در جهت همان مداری است که در زندگی دارند؛ روی بال و پر خیال نمی‌نشینند و آرزوی امور ناشدنی را نمی‌کنند؛ ولی افراد ضعیف که مبتلا به بیماری روانی هستند و نشاط عمل ندارند و در وجودشان همت و اراده‌ای موجود نیست، بیشتر بر مرکب سریع‌السیر خیال سوار می‌شوند و با خیالات، خود را سرگرم می‌کنند» (مطهری، ۱۳۹۵: ۱۸۱).
مقام معظم رهبری نیز در بیانیه گام دوم با اشاره به این مسئله بر لزوم حذر و دوری از امیدهای کاذب و فریبنده و تکیه بر امید صادق و متکی به واقعیت‌های عینی تأکید دارند.

بنابراین باید دایره امیدها را محدود ساخته و به بازیابی و تشخیص امیدهای واقعی و کاذب از امیدهای واقعی و صادق پردازیم.

پیشینه پژوهش

امیری اسفرجانی و همکاران (۱۳۹۸) در راستای بررسی امید اجتماعی با اتخاذ رویکرد تفسیری به واکاوی موضوع امید اجتماعی در بین شهروندان پرداختند. این پژوهش از جمله پژوهش‌های کیفی بود که با استفاده از راهبرد نظریه زمینه‌ای انجام گرفت. یافته‌های به دست آمده شامل هفت مقوله اصلی بدین شرح بود: هدف‌گذاری، آرزومندی، مسئولیت‌پذیری، میل به پیشرفت، تلاشگری و برنامه‌ریزی. «مقوله هسته‌ای» این مطالعه «میل به تغییر» بود که سایر مقولات خرد را در بر می‌گیرد.

شعبانی و همکاران (۱۳۹۸) به بررسی مؤلفه «امید» در سبک زندگی دینی و نقش رسانه دیداری تلویزیون در گسترش امیدآفرینی دینی پرداختند. نتایج حاصل از این تحقیق، بیانگر وجود مشکلات فراوان در مسیر تحقق تعامل موضوع مورد بررسی و فاصله بین «وضع موجود» با «وضع مطلوب» است که رفع و حل آن نیازمند برنامه‌ریزی دقیق، خلاقیت و نوآوری، بازمهندسی جدول پخش، به‌کارگیری مدیران رسانه‌ای آشنا با دین‌شناسی، بومی‌سازی رسانه مدرن، تغییر در نگرش، تولید پیام از محتوا و... است.

امیرپناهی و همکاران (۱۳۹۵) با هدف ارائه نیم‌رخ و سیمای امید اجتماعی استان‌های کشور پژوهشی با عنوان «وضعیت سنجی امید اجتماعی در ایران (تحلیل ثانویه پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی)» انجام دادند. آنها دریافتند که بین ارزیابی افراد از زمان حال با ارزیابی از گذشته و آینده رابطه معناداری وجود دارد.

فرنام و حمیدی (۱۳۹۵) به بررسی اثربخشی مثبت‌نگری بر افزایش امید با تأکید بر قرآن و آموزه‌های اسلامی پرداخت. در این پژوهش از نوع نیمه‌تجربی همراه با گروه تجربی و گواه بود؛ نتایج نشان داد که آموزش گروهی مثبت‌نگری با تأکید بر قرآن و آموزه‌های اسلامی در گروه تجربی نسبت به گروه گواه باعث افزایش متغیر امید و زیر

مقیاس‌های آن شده است. این نتایج در مرحله پیگیری نیز ثبات داشته و مورد تأیید قرار گرفت.

نورائی و عبدالله‌زاده (۱۳۹۴) افزایش امید به زندگی از دیدگاه اسلام را مورد بررسی قرار دادند. نتایج این بررسی نشان داد عوامل متعدد مادی و غیر مادی در افزایش امید به زندگی نقش دارند. برخی از عوامل غیرمادی مؤثر بر این امر عبارتند از: معناداری و هدفمندی در زندگی، مثبت اندیشی و امیدواری، شادی، حمایت اجتماعی، معنویت، تسلط بر هیجان‌ها، ایمان به خدا، نماز، روزه، دعا، صلح رحم، صدقه، پرهیز از گناه.

یوتسیدی و همکاران (۲۰۱۸) تأثیر متقابل امید بر متغیرهای تحصیلی و کاری را مورد بررسی قرار دادند. نتایج بررسی نشان داد که امید نقش پیش‌بینی‌کننده‌ای در عملکرد تحصیلی و شغلی (دانشجویان و کارکنان) داشته و با انجام وظیفه و رفاه رابطه مثبت دارد. دیکسون و همکاران (۲۰۱۸) نقش میانجی امید در رابطه وضعیت اجتماعی و اقتصادی و پیشرفت تحصیلی را مورد بررسی قرار دادند. نتایج نشان داد امید دارای نقش منحصر به فردی در رابطه وضعیت اجتماعی- اقتصادی با پیشرفت تحصیلی است. همچنین امید به‌طور مستقیم بر پیشرفت تحصیلی اثرگذار است و عوامل تنش‌زا و چالش برانگیز بر امید اثرگذار نمی‌باشد.

استاندش (۲۰۱۸) در پژوهشی به بررسی امید و ارائه برنامه آموزشی امید می‌پردازد. نتایج این پژوهش نشان داد که درک نیاز به تغییر از سوی افراد و تلاش برای تغییر موجب حرکت افراد از وضعیت موجود به مطلوب می‌شود. در این مقاله در مورد مفهوم امید و جایگزین‌های مطلوب و مناسب برای آن توضیح داده شده و روش‌هایی برای افزایش امید فردی ارائه داده شده است.

کارتپ (۲۰۱۴) به بررسی رابطه امید، مشارکت کاری و عملکرد با کیفیت پرداختند. نتایج بررسی‌ها نشان داد که امید موجب افزایش تعهد و مشارکت کارکنان شده و این سطح مطلوب از تعهد و مشارکت بر کیفیت عملکرد شغلی و ارائه وظایف برون شغلی اثر مستقیم دارد.

با بررسی‌های انجام شده در تحقیقات انجام شده می‌توان ادعا کرد که تحقیقی پیرامون امیدآفرینی در جامعه یافت نشد و بررسی و ارائه الگوی امیدآفرینی در جامعه در راستای بیانیه گام دوم انقلاب با روش داده‌بنیاد، پژوهش نوینی است که می‌تواند برای کارگزاران نظام اسلامی جهت شناسایی زمینه‌ها و رفع موانع امیدآفرینی و القاء امید در جامعه، الگویی کارآمد باشد. بنابراین، پژوهش حاضر ضمن بهره‌گیری از تحقیقات انجام گرفته در این زمینه، درصدد بررسی و تبیین عوامل شکل‌گیری و راهبردهای تحقق امیدآفرینی و شناسایی عوامل زمینه‌ساز و مداخله‌گر بر راهبردها و شناخت و به‌کارگیری پیامدهای حاصل از راهبردهای امیدآفرینی است.

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش پیش‌رو از حیث هدف در زمره پژوهش‌های کاربردی قرار دارد و از لحاظ چگونگی گردآوری داده‌ها، در گروه پژوهش‌های ترکیبی قرار می‌گیرد که در دو مرحله کمی و کیفی و به روش متوالی انجام شده است. راهبرد مورد استفاده در فاز اول پژوهش (بخش کیفی) مبتنی است بر تأکید مقام معظم رهبری بر امید به آینده و خوش‌بینی به آینده در بیانیه گام دوم انقلاب؛ بدین معنی که بیانات و فرامین مقام معظم رهبری با محوریت امیدواری و امید به آینده مورد بررسی قرار گرفته و داده‌های کیفی گردآوری شدند. روش نمونه‌گیری به صورت هدفمند بود که به شیوه تمام شماری، نمونه‌ها مورد بررسی قرار گرفتند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها راهبرد نظریه‌پردازی داده‌بنیاد و نرم افزار Maxqda به کار گرفته شد. نظریه‌پردازی داده‌بنیاد یا «نظریه‌مبنایی» یک روش تحقیق «استقرایی» با رویکردی کاملاً کیفی و یک شیوه پژوهشی «اکتشافی» است. نظریه‌پردازی داده‌بنیاد فرایند طراحی و ساخت نظریه مدون و مستند از راه گردآوری سازمان یافته داده‌ها و تحلیل استقرایی آنهاست که با هدف پاسخگویی به سؤالات جدید در زمینه‌هایی که فاقد مبانی نظری کافی در تدوین هرگونه فرضیه و آزمون آن هستند، اجرا می‌شود؛ به عبارتی نظریه‌پردازی داده‌بنیاد یا نظریه‌بنیانی، روش نظام‌مند و کیفی تا تولید نظریه‌ای است که یک فرآیند، کنش، یا برهم‌کنش را درباره یک موضوع خرد واقعی در سطح مفهومی کلی» تشریح

کند (بهادری، ۱۳۹۷: ۷۳). محقق در این روش به دنبال خلق نظریه‌ای ماست که پیوند عمیقی با داده‌ها دارد. در این روش، محقق کار را با نظریه‌ای که از قبل در ذهن دارد آغاز نمی‌کند، بلکه در عرصه واقعیت آغاز می‌شود و نظریه از درون داده‌های گردآوری شده، پدیدار می‌شود؛ بنابراین حرکت از جزء به کل است. این روش یک سلسله رویه‌های نظام‌مند را به کار می‌گیرد تا نظریه‌ای مبتنی بر استقرار درباره پدیده مورد نظر ایجاد کند. این روش با انتخاب و تدوین یک یا چند سؤال پژوهشی آغاز می‌شود و با استفاده از روش نمونه‌گیری نظری و حساسیت نظری به گردآوری و تحلیل داده‌ها مبادرت می‌ورزد. سپس استفاده از یک فرایند گدگذاری منظم (باز، محوری، انتخابی) و در عین حال منعطف و نیز تطبیق پیوسته مشاهدات و برداشت‌ها در کل فرایند گردآوری و تحلیل داده‌ها، مقوله‌ها را استخراج می‌کند و روابط منطقی و سازگار بین عناصر استخراج شده را ترسیم و به تکوین نظریه می‌پردازد (نوری و مهرمحمدی، ۱۳۹۰: ۱۴).

اعتبار و پایایی در پژوهش‌های کیفی، از آزمون‌های آماری حوزه کمی به‌سوی مفاهیمی نسبی گرایانه‌تر و تفسیری‌تر تغییر کرد (عباس‌زاده، ۱۳۹۱: ۲۲) و از به‌کار بردن مفاهیم روایی و پایایی اجتناب کرده و به جای آنها از واژگان معیار اعتمادپذیری یا قابلیت اعتماد استفاده می‌کنند (محمدپور، ۱۳۹۲: ۱۸۴). برای سنجش پایایی روش‌های متفاوتی معرفی شده است که از آن جمله می‌توان معیارهای چهارگانه لینکلن و گوبا، توافق درصدی، آلفای کریپندورف، کاپای کوهن و پای اسکات را نام برد (حسنقلی‌پور و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۰۳). در پژوهش حاضر از ضریب کاپای کوهن استفاده شده است. ضریب کاپا بین +۱ و -۱ تغییر می‌کند که مقدار +۱ در آن به معنی توافق کامل بین کدگذاران و -۱ به معنای عدم توافق و مقدار صفر نیز ناشی از شانس و تصادفی بودن توافق است (مؤمنی، ۱۳۹۶: ۱۸۰).

برای سنجش روایی و ارزیابی و پالایش مفاهیم و کدهای استخراج شده از روش توافق جمعی یعنی روش دلفی بهره گرفته شد. هدف محقق برای استفاده از روش دلفی، دسترسی به مطمئن‌ترین توافق گروهی خبرگان درباره موضوعی خاص است که با استفاده از پرسشنامه و نظرخواهی از خبرگان، به دفعات با توجه به بازخورد حاصل از آنها صورت

می‌پذیرد. در پژوهش حاضر پرسشنامه‌ای طراحی و تدوین شد و در اختیار اعضای پانل دلفی قرار گرفت. پانل دلفی از افرادی تشکیل شده است که در موضوع پژوهش دارای دانش تخصصی هستند. در این تحقیق اعضای پانل شامل ۲۵ نفر از خبرگان دانشگاهی بودند که با توجه به سطح تحصیلات، آشنایی با روش تحقیق و سوابق پژوهشی به صورت هدفمند انتخاب شدند. در پژوهش حاضر، برای تعیین میزان اتفاق نظر میان اعضای پانل از ضریب هماهنگی کندال W و نرم افزار SPSS استفاده شده است. ضریب هماهنگی کندال نشان می‌دهد که افرادی که چند مقوله را براساس اهمیت آنها مرتب کرده‌اند، به‌طور اساسی معیارهای مشابهی را برای قضاوت درباره اهمیت هر یک از مقوله‌ها به کار برده‌اند و از این لحاظ با یکدیگر اتفاق نظر دارند (دهقانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۱۸). مقادیر آماره W کندال از صفر (به معنی عدم توافق) تا یک (به معنی توافق کامل) تغییر می‌کند و نشان دهنده درجه اجماعی است که از طریق گروه به‌دست آمده است (اجماع قوی در $W > 0.7$ ، اجماع متوسط در $W = 0.5$ و اجماع ضعیف در $W = 0.3$ حاصل می‌شود (اسماعیلی کیا و ملا نظری، ۱۳۹۴: ۱۲). جدول ۱ چگونگی تفسیر مقادیر گوناگون این ضریب و جدول ۲ نتایج محاسبات ضریب کندال دو دوره دلفی را نشان می‌دهد.

جدول ۱. تفسیر مقادیر گوناگون ضریب هماهنگی کندال

مقدار ضریب کندال	۰/۹	۰/۷	۰/۵	۰/۳	۰/۱
تفسیر میزان اتفاق نظر	بسیار قوی	قوی	متوسط	ضعیف	بسیار ضعیف
اطمینان نسبت به ترتیب عوامل	بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	وجود ندارد

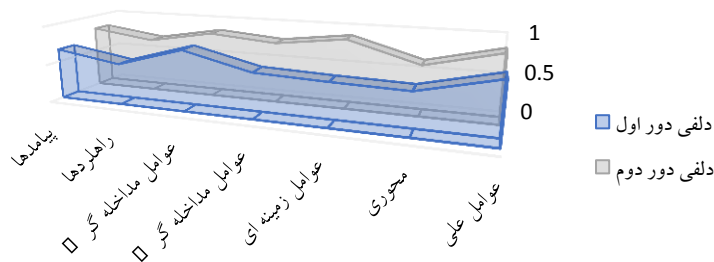
در دور اول دلفی، ضریب هماهنگی کندال برای بررسی میزان هماهنگی پانل دلفی درباره عوامل و شاخص‌های پژوهش محاسبه شد. مطابق جدول مقدار ضریب کندال به‌دست آمده (۰/۶۱۱) بیانگر اجماع نظر نه چندان قوی میان خبرگان بود. پس از سنجش و ارزیابی دیدگاه صاحب‌نظران، پانل دلفی در مورد عوامل مطرح شده و انجام جرح و تعدیل‌های لازم برای رعایت احتیاط، دوباره تمامی عوامل مستخرج از مبانی نظری و همچنین عوامل پیشنهادی اعضای پانل در مورد مؤلفه‌ها و شاخص‌ها به همراه میانگین نظر اعضا در دور اول و نظر پیشین همان عضو در اختیار همه صاحب‌نظران پانل قرار گرفت.

پس از اجرای دور دوم دلفی براساس میانگین نظر صاحب‌نظران، عامل و شاخصی با اهمیت متوسط و پایین‌تر (دارای میانگین تاثیر کوچک‌تر مساوی ۳) تشخیص داده نشد و نتایج به دست آمده بیانگر آن بود که مقدار ضریب کندال (۰/۷۸۲) برای همه عوامل حاکی از اتفاق نظر قوی اعضاست. با توجه به اینکه تعداد اعضای پانل در این پژوهش بیش از ۱۰ نفر بودند، این میزان از ضریب کندال، کاملاً معنادار تلقی می‌شود. بنابراین، می‌توان گفت که در همین مرحله بین خبرگان اجماع کلی برقرار شده است.

جدول ۲: نتایج آزمون بررسی ضریب هماهنگی کندال

دور دلفی	آماره کای	ضریب کندال	فراوانی	sig
اول	۵۹۵/۹۳۵	۰/۶۱۱	۲۵	۰/۰۰
دوم	۷۶۱/۹۸۲	۰/۷۸۲	۲۵	۰/۰۰

براساس منطق نظری و رویه معمول روش دلفی چون مقادیر کمی آماری و میزان شاخص‌های خاص اجماع در دو دوره دلفی افزایش یافت، نیازی به ادامه فرایند دلفی در دور سوم احساس نشد و باتوجه به توافق حاصل شده، عملاً پانل‌های دلفی خاتمه یافته تلقی می‌شود. مقادیر ضریب هماهنگی کندال در دور دوم برای همه عوامل و مؤلفه‌ها بالاتر و یا نزدیک ۰/۷ بود که نشان‌دهنده اجماع قوی در بین خبرگان درخصوص مفاهیم و عوامل ارائه شده است. مقایسه نتایج شاخص‌های اجماع دوره‌های سه‌گانه دلفی در شکل شماره ۲، ارائه شده است.

شکل ۲: مقایسه نتایج شاخص‌های اجماع دوره‌های سه‌گانه دلفی

یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

الف: یافته‌های تحقیق

پژوهش حاضر از جمله پژوهش‌های آمیخته است که در دو مرحله متوالی (کیفی و کمی) انجام پذیرفت. جامعه آماری این پژوهش در بخش کیفی مجموعه بیانات مقام معظم رهبری^(مدظله العالی) در حوزه موضوع امید و امیدآفرینی است که از ابتدای دوره زعامت ایشان تا ابتدای سال ۱۴۰۰ را شامل می‌شود. داده‌های بخش اول پژوهش (کیفی) براساس راهبرد نظریه‌پردازی داده‌بنیاد تجزیه و تحلیل و بعد از انجام سه مرحله کدگذاری (باز، محوری و انتخابی) مفاهیم و مقولات استخراج شدند. در ادامه با استفاده از ضریب کاپا کوهن پایایی داده‌های به‌دست آمده مورد بررسی قرار گرفت. حداقل مقدار قابل قبول ضریب کاپا، بیش از ۰/۶ است و مقدار بالاتر از ۰/۸ در توافق دو ارزشیاب، ایده آل به‌شمار می‌آید (حسقلی‌پور و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۰۴). ضریب کاپا محاسبه شده در پژوهش حاضر بالاتر از ۰/۸۵ بود که حاکی از اعتبار قابل قبول و توافق بالا بین کدگذاران است. سپس برای ارزیابی و سنجش مفاهیم و مقولات استخراج شده، پرسشنامه‌ای تنظیم و تدوین شد و بین اعضای پانل دلفی توزیع گردید و از ضریب همبستگی کندال برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شد. به‌دلیل آنکه ضریب کندال برای پاسخ اعضا درباره عوامل در دور دوم بیانگر اتفاق نظر قوی و در مواردی بسیار قوی میان اعضای پانل بود، انجام دورهای دلفی متوقف شد. در نهایت ۱۳۰ مفهوم ۴۰ مقوله فرعی و ۷ مقوله اصلی مورد تأیید قرار گرفت. نتایج دوره‌های دلفی مبتنی بر مقوله‌های اصلی روبه فزونی اجماع در جدول شماره ۳ خلاصه شده است.

جدول ۳: نتایج دوره‌های دلفی

دور دوم دلفی		دور اول دلفی		
ضریب کندال	آماره کای	ضریب کندال	آماره کای	
۰/۸۵۵	۱۰۶/۶۶۰	۰/۷۴۶	۹۳/۲۸۱	عوامل زمینه‌ای
۰/۶۴۰	۱۶/۰۰۰	۰/۵۲۹	۱۳/۲۳۵	عوامل محوری
۰/۸۹۴	۱۱۱/۷۹۱	۰/۵۴۸	۶۸/۵۰۴	عوامل علی
۰/۷۸۴	۷۸/۴۳۷	۰/۵۷۸	۵۷/۸۳۶	عوامل مداخله‌گر
۰/۸۵۴	۶۴/۰۸۵	۰/۷۸۲	۵۸/۶۴۸	
۰/۷۰۵	۱۴۱/۰۰۰	۰/۵۳۲	۱۰۶/۳۳۵	راهبردها
۰/۸۱۸	۱۴۳/۱۵۰	۰/۶۶۱	۱۱۵/۷۱۲	پیامدها

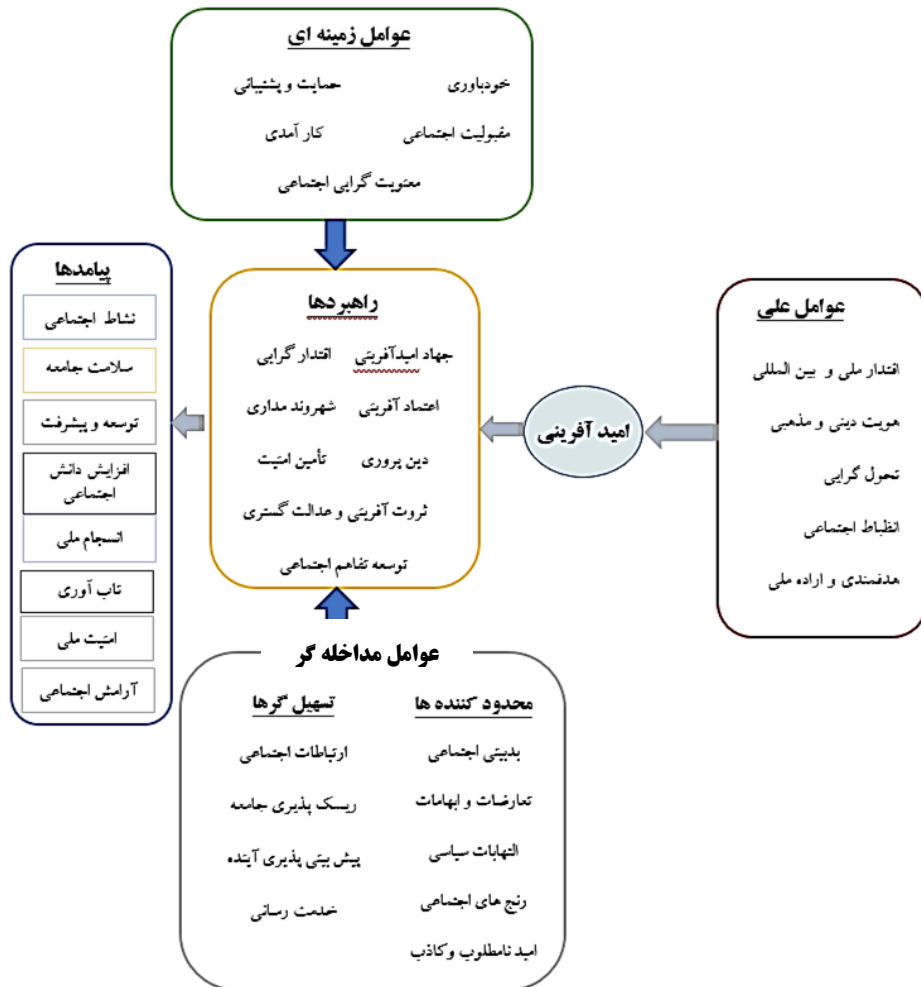
باتوجه به اینکه نظریه‌پردازی داده‌بنیاد یک روش مناسب برای خلق نظریه است در این بخش پس از دستیابی به اجماع نظر خبرگان در زمینه مقولات استخراج شده، فهرستی از مقولات و عناصر الگوی امیدآفرینی به شرح جدول ذیل تهیه شد.

جدول ۴: مقولات و عناصر الگوی امیدآفرین

مقولات	عناصر الگوی داده‌بنیاد	مقولات	عناصر الگوی داده‌بنیاد		
جهاد امیدآفرینی	راهِبردها	بدبینی اجتماعی	محدود کننده‌ها	مداخله‌گر	
اعتمادآفرینی		تعارضات و ایهامات			
توسعه تفاهم اجتماعی		التهابات سیاسی			
دین‌پروری		امید نامطلوب و کاذب	تسهیل‌گر		
اقتدارگرایی		رنج‌های اجتماعی			
تأمین امنیت		ارتباطات اجتماعی			
شهروندمداری		خطرپذیری جامعه			
ثروت‌آفرینی و عدالت‌گستری			پیش‌بینی‌پذیری آینده		
			خدمت‌رسانی		
اقتدار ملی و بین‌المللی	علی	افزایش دانش اجتماعی	پیامدها		
هویت دینی و مذهبی		نشاط اجتماعی			
تحول‌گرایی		تاب‌آوری			
انضباط اجتماعی		سلامت جامعه			
هدفمندی و اراده ملی		آرامش اجتماعی			
خودباوری	زمینه‌ای	توسعه و پیشرفت	محوری		
معنویت‌گرایی جامعه		امنیت ملی			
کارآمدی		انسجام ملی			
حمایت و پشتیبانی		فردی			
مقبولیت اجتماعی		اجتماعی	امیدآفرینی		

باتوجه به داده‌ها و مقولات استخراج شده و همچنین پیشینه پژوهش، الگوی امیدآفرینی در جامعه طراحی و در شکل ۳ ارائه می‌شود.

شکل ۳: الگوی پژوهش

ب: تجزیه و تحلیل یافته‌ها

یکی از اقدامات لازم جهت دستیابی و ارتقاء امید در سطح جامعه، شناسایی امیدآفرینی به‌عنوان یک راهبرد مؤثر جهت تحول مثبت و اثرگذار در بطن جامعه و کشور است. این امر خود نیازمند شناسایی شرایط ترغیب‌کننده و ایجادکننده (عوامل علی) در قالب اقتدار ملی و بین‌المللی، هویت دینی و مذهبی، هدفمندی و اراده ملی، تحول‌گرایی و انضباط اجتماعی است. امیدآفرینی به‌عنوان مقوله محوری شناسایی شده در برگیرنده امیدآفرینی در

دو سطح فردی و اجتماعی است. برای امیدآفرینی در جامعه اقدامات و راهبردهایی همچون: جهاد امیدآفرینی، اعتمادآفرینی، توسعه تفاهم اجتماعی، دین پروری، اقتدار گرایی، تأمین امنیت، توسعه سیاسی، ثروت آفرینی و عدالت گستری و شهروندمداری، مؤثر و مفید است. باید خاطر نشان کرد که برای بهره‌گیری مطلوب و کاربردی از راهبردها باید شرایط زمینه‌ای (کارآمدی، معنویت‌گرایی جامعه، خودباوری، مقبولیت اجتماعی، حمایت و پشتیبانی) فراهم کرد و از مداخله‌گرهای تسهیل‌گر و محدود کننده غفلت نورزید. در صورتی که تمامی این فرایندها به‌خوبی طی شود، انتظار می‌رود به پیامدهای مثبت و ارزشمندی مانند: دانش اجتماعی، نشاط اجتماعی، تاب‌آوری، توسعه و پیشرفت، آرامش اجتماعی و سلامت اجتماعی، دست یابیم.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف: نتیجه‌گیری

با نگاهی به آموزه‌های دینی درمی‌یابیم که اساس زندگانی بر امید بنا شده است و امید تحفه الهی است که اساس همه تلاش‌های مفید و پرثمر انسانی و نیز منشأ اصلاح امور جامعه و رسیدن شخص به سعادت ابدی است. می‌توان گفت تمامی تلاش‌های پیامبران و اولیای الهی با محوریت امید صورت گرفته است. امید در زندگی انسان، موجب انجام کارهای شایسته، تلاش‌های مفید و پرثمر و انگیزه کار و تلاش شده و انسان را به انجام فعالیت‌های صحیح زندگی وادار می‌کند. در اسلام، امید، جایگاه رفیعی دارد تا جایی که در روایات معصومان (علیهم السلام) از امید به‌عنوان رحمت الهی یاد شده است که منشأ آرامش انسان به‌شمار می‌رود. حضرت رسول صلی الله علیه و آله در این باره می‌فرمایند: «امید و آرزو، رحمت برای امت من است». امام علی علیه السلام هم در خصوص نقش امید می‌فرمایند: «آرزو همنشینی است که موجب انس و آرامش انسان است» (محمدی ری‌شهری، ۱۳۹۱: ۳۱). توصیه‌ها و فرامین مقام معظم رهبری^(مدظله العالی) در حرکت یک ملت به‌سوی رشد و تعالی بر محوریت امید و امیدواری است و بارها بر اهمیت آن در جهان اسلام تأکید کرده‌اند. ایشان در این زمینه فرموده‌اند: «...یکی از مهم‌ترین شاخص‌های منابع انسانی و کنشگران اجتماعی

در نظام اسلامی با همه موانع و محدودیت‌زایی‌های نظام کفر، امید و یقین است». ایشان در جای دیگر با یادآور شدن نقش و اهمیت امید در مجاهدت و ظلم‌ستیزی یک ملت خاطرنشان کردند که: «امید موجب می‌شود انسان تلاش و حرکت کند، پیش برود، مبارزه کند و زنده بماند. رهبر معظم انقلاب در بیانیه گام دوم انقلاب به‌طور مشخص بر مسئله امید و امیدواری تأکید می‌فرمایند و همگان را بر امید و خوشبینی به آینده دعوت می‌کنند. بر این اساس در این مقاله سعی شد کاوشی داده‌بنیاد برای دستیابی به الگویی جامع در خصوص امیدآفرینی در جامعه در راستای تحقق بیانیه گام دوم انقلاب انجام گیرد. بنابراین، بررسی جامع و گسترده بر بیانات مقام معظم رهبری از ابتدای دوره زعامت ایشان (۱۳۶۸) تا ۱۴۰۰ در خصوص امید و امیدواری صورت پذیرفت. بدین منظور ۱۱۷ سخنرانی مقام معظم رهبری با روش کیفی نظریه‌پردازی داده‌بنیاد مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. سپس روایی و پایایی داده‌ها مورد ارزیابی قرار گرفت. برای سنجش پایایی داده‌های به‌دست آمده از ضریب کاپای کوهن بهره گرفته شد. با توجه به آنکه مقدار به‌دست آمده بالای ۰/۶ بود پایایی مورد تأیید قرار گرفت. در ادامه روایی داده‌ها با بهره‌گیری از روش دلفی بررسی شد. بدین منظور پرسشنامه‌ای تنظیم و تدوین شد و در اختیار خبرگان قرار گرفت و درنتایج با ضریب هماهنگی کندال آزمون شد مقدار به‌دست آمده (۰/۶۱۱) بیانگر اجماع نظر نه چندان قوی میان خبرگان بود؛ بنابراین، بعد از انجام اصلاحات لازم مبتنی بر نظرات خبرگان مجدد پرسشنامه‌ای تهیه و در اختیار خبرگان قرار داده شد. مقدار ضریب کندال به‌دست‌آمده در این دور دلفی (۰/۸۵) بیانگر توافق بالای خبرگان بود. پس از بررسی و تأیید پایایی و روایی، داده‌های به‌دست‌آمده، ۱۳۰ مفهوم، ۴۰ مقوله فرعی و ۷ مقوله اصلی به‌عنوان مؤلفه‌های تشکیل دهنده الگوی پژوهش تعیین و تأیید شد.

باتوجه به اینکه امید در انسان، ریشه در باورهای او دارد و از یک اعتقاد راسخ سرچشمه می‌گیرد، هویت دینی موجب می‌شود تا افراد هرگز از رحمت خداوند ناامید نشده و با اشتیاق به‌سوی رشد و تعالی حرکت می‌کند. بنابراین، هدفی را برای خود تعیین کرده و برای رسیدن به آن تلاش می‌کنند. در این میان اقتدار ملی و بین‌المللی، هویت دینی

و مذهبی، هدفمندی و اراده ملی، تحول‌گرایی و انضباط اجتماعی در شکل‌گیری امید فردی و امید اجتماعی (مقوله محوری) نقش اساسی دارد.

با استناد به بیانات و توصیه‌های مقام معظم رهبری کارآمدترین راهبردها در دستیابی به سطح مطلوبی از امید در جامعه مستلزم اعتمادآفرینی، توسعه تفاهم اجتماعی، دین‌پروری، اقتدارگرایی، تأمین امنیت، توسعه سیاسی، ثروت‌آفرینی و عدالت‌گستری و شهروندمداری است. مقام معظم رهبری جهاد امیدآفرینی را راهکار اساسی برای برون‌رفت از مشکلات و حرکت به سوی رشد و توسعه دانسته و توصیه به دوری از یأس و ناامیدی و پرورش نهال امید در جامعه می‌کنند. در این میان کارآمدی، معنویت‌گرایی جامعه، خودباوری، مقبولیت اجتماعی، حمایت و پشتیبانی؛ زمینه‌ساز اجرای راهبردها بوده و می‌توانند با فراهم آوردن بستر و زمینه مناسب امیدآفرینی در جامعه را تسهیل کنند. به همراه شرایط زمینه‌ای عوامل مداخله‌گر تسهیل‌گر که شامل ارتباطات اجتماعی، خطرپذیری جامعه، پیش‌بینی‌پذیری آینده و خدمت‌رسانی است، بر اجرای راهبردها اثرات مثبت دارد. در مقابل، عوامل مداخله‌گر محدودکننده: بدبینی اجتماعی، تعارضات و ابهامات، التهابات سیاسی، رنج‌های اجتماعی و امید نامطلوب و کاذب در جامعه بر اجرای راهبردها اثرات بازدارنده دارند. با توجه به اثرات عوامل زمینه‌ای و مداخله‌گر در اجرای راهبردها باید به این عوامل توجه ویژه‌ای مبذول داشت تا بتوان اثرات مثبت را تقویت و اثرات بازدارنده و منفی را کاهش داد. در این صورت است که می‌توان انتظار داشت، شاهد سطح مطلوب و مناسبی از امید در جامعه باشیم و به پیامدهای مثبت و ارزشمندی همچون دانش اجتماعی، نشاط اجتماعی، تاب‌آوری، توسعه و پیشرفت، آرامش اجتماعی و سلامت اجتماعی، دست یابیم.

ب: پیشنهادها

امیدآفرینی و امیدبخشی به‌عنوان نیروی زندگی توصیف شده است؛ زیرا از یک‌سو مانع حاکم شدن رکود، کسالت، سستی، کژری و تنبلی در جامعه می‌شود و از سوی دیگر، روح

تعالی، پویایی، نشاط، حرکت و همت را در جامعه گسترش داده و تقویت می‌کند. علاوه بر این، امیدآفرینی باعث می‌شود که جامعه اسیر موانع و شرایط موجود نشوند و در ورای شرایط، چالش‌ها و مشکلات موجود، به افق‌ها و آرمان‌ها هم توجه کرده و به‌سوی آن حرکت کنند. در این راستا با توجه به نتایج احصاء شده، برای ارتقای امید در جامعه پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود.

- تقویت دین پروری و روحیه ایمانی در جامعه به منظور القاء امید در جامعه و پررنگ شدن خوشبینی نسبت به آینده توصیه می‌شود.

- افزایش مشارکت اجتماعی و تقویت روحیه همبستگی در بین مردم و مسئولین باعث تقویت امید می‌شود. بنابراین، از جمله مواردی که موجب کاهش مشارکت و همبستگی در جامعه می‌شود، مسئله رنج‌های اجتماعی است. بنابراین، توصیه می‌شود مسئولین ذی‌ربط با اشتغال‌زائی و رفع موانع و معضلات اقتصادی، اعتماد در جامعه را تقویت کنند و به خلق امید در جامعه کمک نمایند.

- تنش‌های سیاسی، قومی، فرهنگی و اجتماعی باعث چنددستگی و تفرقه و تزیق روحیه یأس و ناامیدی در جامعه می‌شود؛ بنابراین، توصیه می‌شود از هرگونه تفرقه و التهابات سیاسی اجتناب شود و مسئولان از جایگاه و موقعیت‌شان، برای تسویه حساب سیاسی و جناحی استفاده نکند.

- پیشنهاد می‌شود که به‌طور جد در همه امور به‌سوی ابهام‌زدایی و توجه به مسئله پاسخگویی و پیگیری مطالبات مردم و نظارت دقیق و عادلانه بر اجرای قانون؛ مبتنی بر اهداف نظام جمهوری اسلامی و قانون اساسی در راستای حل ریشه‌ای مشکلات مردم گام برداشته شود.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۸)، بیانات در دیدار با در دیدار جمعی از استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها.

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۴۲۷۰۰>

- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶)، بیانات در دیدار اعضای شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی.
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۳۸۵۷۵>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۸) بیانات در دیدار با مدال آوران المپیادهای علمی و اعضای تیم ملی والیبال جوانان.
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۴۳۱۸۸>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۱)، بیانات در اجتماع مردم اسفراین.
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۱۲۰۸>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۴)، بیانات در دیدار با اқشار مختلف مردم.
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=۲۷۸۰>
- اسماعیلی کیا، غریب و ملانظری، مهناز (۱۳۹۵)، چارچوبی برای تحول در نظام پاسخگویی مالی و عملیاتی دانشگاه‌های دولتی ایران از دیدگاه خبرگان، **حسابداری سلامت**، سال چهارم، شماره چهارم، پیاپی ۱۴، صص ۱-۲۵.
- امامی، سید مجید و مهربان فر، حسین (۱۳۹۳)، **امید و رسانه: پژوهشی در مبانی، ابعاد و راهبردهای امیدآفرینی اجتماعی در رسانه ملی**، قم: صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش‌های اسلامی.
- امیری اسفرجانی، زهرا؛ هاشمیان فر، سید علی؛ قاسمی، وحید (۱۳۹۸)، کاوش در امید اجتماعی، نظریه ای داده بنیاد، **مسائل اجتماعی ایران**، دوره ۱۰، شماره ۱، صص ۲۷-۵۱.
- امیرپناهی، محمد؛ مالمیر، مهدی؛ شکرانی، محسن (۱۳۹۵)، وضعیت سنجی امید اجتماعی در ایران (تحلیل ثانویه پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی)، **پژوهشنامه مددکاری اجتماعی**، شماره ۹، صص ۱۰۶-۷۹.
- بهادری، علی (۱۳۹۷)، پژوهش کیفی داد بنیاد، «کدگذاری» و اهمیت مراحل و شیوه اجرای آن در کارورزی دانشگاه فرهنگیان، **راهبردهای نوین تربیت معلمان**، سال ۴، شماره ۵، صص ۶۹-۸۸.
- حسقلی پور، حکیمه؛ امیری، مجتبی؛ پورعزت، علی اصغر (۱۳۹۶)، توسعه مدل ارزشیابی خط مشی نگهداشت اثربخش اعضای هیئت علمی در آموزش عالی، **مدیریت دولتی**، دوره ۹، شماره ۳، صص ۴۸۹-۵۱۶.
- سنجرى، احمدرضا؛ عباس‌زاده، ناصر؛ گلشاهی، بهنام (۱۳۹۹)، ارائه راهبردهای ارتقاء امید به آینده در بین کارکنان یکی از سازمان‌های نظامی، **آینده پژوهی دفاعی**، سال پنجم، شماره ۹۱، صص ۷۹-۱۰۶.
- داوودی، محمدرضا (۱۳۸۳)، امید و نقش تربیتی آن در زندگی انسان، **معرفت**، شماره ۸.

- عباس زاده، محمد (۱۳۹۱)، تاملی بر اعتبار و پایایی در تحقیقات کیفی، *جامعه شناسی کاربردی*، سال بیست و سوم، (۱) ۴۴، ۱۹-۳۴.
- قاری قرآنی، سیما (۱۳۹۳)، عوامل اجتماعی موثر بر امید به آینده دانشجویان دانشگاه تهران، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، دانشکده اقتصاد و حسابداری، دانشگاه الزهرا (س).
- فرنام علی، حمیدی محمد (۱۳۹۵)، اثربخشی آموزش مثبت نگری در افزایش امید با تاکید بر قرآن و آموزه‌های اسلامی، *مطالعات روانشناسی بالینی*، دوره ۶، شماره ۲۲، صص ۲۳-۴۶.
- کرمانی، زهرا؛ خداپناهی، محمد کریم؛ حیدری، محمود (۱۳۹۰) ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس امید اسنایدر، *فصلنامه روانشناسی کاربردی*، (۱۹) ۳، صص ۲۳-۷.
- محمدپور، آ (۱۳۹۲)، *روش شناسی تحقیق کیفی: ضد روش ۱ (منطق و طرح در روش شناسی کیفی)*، تهران، جامعه شناسان.
- محمدی ری شهری، محمد (۱۳۹۱)، *دانشنامه قرآن و حدیث*، ترجمه حمیدرضا شیخی و دیگران، قم، دارالحدیث.
- مرادی، راضیه (۱۳۹۷)، رابطه امید به آینده با انگیزش و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان استعداد درخشان استان قم، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم.
- مردانی نوکنده، محمدحسین (۱۳۹۰)، جایگاه و نقش امید در زندگانی با تاکید بر آموزه‌های قرآنی و دینی، *مهندسی فرهنگی*، سال ششم مهر، شماره ۵۷ و ۵۸، صص ۲۴-۳۴.
- مطهری، مرتضی (۱۳۹۵)، *آشنایی با قرآن*، تهران، صدرا، چاپ دوازدهم.
- مطهری پور، مرتضی و آذربایجانی، مسعود (۱۳۹۶)، ساختار معنایی امید در آیات قرآن، *مطالعات تفسیری*، سال هشتم شماره ۳۲، صص ۵۹-۸۰.
- مؤمنی، منصور و فعال قیومی، علی (۱۳۹۶)، *تحلیل آماری با استفاده از SPSS*، فرشیوه، تهران.
- نورایی، محسن و عبدالله زاده، لیدا (۱۳۹۴)، افزایش امید به زندگی از دیدگاه اسلام، *همایش اسلام و سلامت روان*، صص ۱۶-۱.
- نوری، علی و مهرمحمدی، محمود (۱۳۹۰)، الگویی برای بهره‌گیری از روش نظریه برخاسته از داده‌ها در پژوهش‌های تربیتی، *مطالعات برنامه درسی ایران*، سال ششم، شماره ۳۳، صص ۸-۳۵.
- نجاتی، وحید؛ اسماعیلیان، نسرن؛ امانی، امید (۱۳۹۳)، ویژگی‌های روان‌سنجی و ساختار عاملی مقیاس ناامیدی کودکان و نوجوانان، *اندیشه و رفتار*، دوره ۹، شماره ۳۴، صص ۶۷-۸۷.

ب. منابع انگلیسی

- Dixson a ,Dante D., Keltnerb ,Dacher., Worrellb , Frank C., Mello ,Zena.(۲۰۱۸).The magic of hope: Hope mediates the relationship between socioeconomic status and academic achievement , *Journal of Educational Research*, (۴)۱۱۱, ۵۰۷-۵۱۵.
- Kennes,Anne.,Peeters, Sanne., Janssens, Mayke.,Reijnders,Jennifer ., Simons,Marianne., Lataster, Johan.,Jacobs ,Nele.(۲۰۲۱)Optimism and Mental Health in Adolescence: a Prospective Validation Study of the Dutch Life-Orientation Test-Revised(LOT-R-A)for Adolescents, *Psychol Belg*, ۶۱(۱), ۱۰۴-۱۱۵.
- Karatepe, M. O.(۲۰۱۴). Hope, Work Engagement, and Organizationally Valued Performance Outcomes:An Empirical Study in the Hotel Industry, *Journal of Hospitality Marketing & Management*,۲۳,۶۷۸-۶۹۸
- Rafferty, K. A., Beck, G., & McGuire,M.(۲۰۲۰). When Facing Hopeful and Hopeless Experiences: Using Snyder's Hope Theory to Understand Parents' Caregiving Experiences for Their Medically Complex Child. *Journal of Pediatric Health Care*.(۶)۳۴,۵۴۲-۵۴۹.
- Rand, K. L., Shanahan, M. L., Fischer, I. C., & Fortney, S. K.(۲۰۲۰). Hope and optimism as predictors of academic performance and subjective well-being in college students. *Learning and Individual Differences*, ۸۱, ۱۰۵-۱۳۴.
- Snyder C.R. (۲۰۰۲). Hope Theory: Rainbows in the Mind. *Psychological Inquiry*, ۱۳(۴), ۲۴۹-۲۷۵.
- Standish,Katerina., (۲۰۱۸)Learning How to Hope:A Hope Curriculum, *Humanity & Society*, (۴۳)۴, ۴۸۴-۵۰۴.
- Zhao, J., Sun, P., Wang, M., Zhang, W.(۲۰۱۸). Left-behind adolescents' hopes and fears for the future in rural China. *Journal of Adolescence*, ۶۳, ۶۴-۷۴.
- Yotsidi,Vasiliki.,Pagoulatou,Aggeliki.,Kyriazos,Theodoros.,Stalikas,Anastasios.(۲۰۱۸).The Role of Hope in Academic and Work Environments: An Integrative Literature Review. *Psychology*, ۹, ۳۸۵-۴۰۲.